

Професійна освіта перекладачів у цифрову добу: виклики міждисциплінарності

*Ірина Змійова,
Інна Паненко,
Дмитро Панченко*

У XXI столітті перекладацька професія переживає радикальні зміни під впливом новітніх цифрових технологій. Особливо помітним є стрімке впровадження систем штучного інтелекту (ШІ), що трансформує саму природу перекладу: від ремісничої діяльності до міждисциплінарної взаємодії між людиною та алгоритмом. Машинний переклад, системи постредагування, великі мовні моделі (LLM), голосові інтерфейси, автоматизовані корпуси — усе це дедалі активніше входить у професійне життя перекладача. Проте водночас виникає низка нових викликів: етичних, правових, методологічних, пов'язаних як із якістю перекладу, так і з відповідальністю за його результат [5, р. 97–98].

У цьому контексті українська ситуація має свою специфіку. З одного боку, зростає суспільний попит на якісний переклад у стратегічно важливих сферах — юридичній, медичній, технічній, військовій. В умовах війни та глобальної інформатизації роль перекладача як носія смислу й відповідального комунікатора тільки посилюється. З іншого боку, освітні стандарти вітчизняних ЗВО лише починають інтегрувати компоненти цифрової та етичної підготовки в перекладацькі програми. Деякі освітньо-професійні програми (зокрема, за спеціальністю В11 Філологія) вже містять дисципліни, що передбачають роботу з САТ-засобами чи основами інформаційної безпеки (див.

проекти освітніх програм ХГУ НУА, ХНУ імені В.Н. Каразіна та ін.), однак системного впровадження етико-технологічного блоку досі не досягнуто.

Останні роки позначені зростанням кількості публікацій, присвячених впливу штучного інтелекту на сферу перекладу. На міжнародному рівні сформовано кілька ключових документів, що окреслюють нові вимоги до перекладацької компетентності. Серед них оновлена рамка ЕМТ (European Master's in Translation Competence Framework, 2022), яка прямо включає технологічну та етичну компоненти перекладацької підготовки [2]. У фокусі не лише знання про ШІ та здатність працювати з ним, а й уміння критично оцінювати результати автоматизованого перекладу, враховувати контекст, стилістику, жанрову специфіку.

Дослідники також наголошують на необхідності переосмислення освітніх підходів. Так, F. Prieto Ramos аналізує, як трансформується поняття компетентності в юридичному перекладі в епоху ШІ, і пропонує додати до навчальних планів етичний модуль, практики постредагування та правові аспекти використання автоматизованих систем [4, р. 163]. X. Tian розглядає адаптивне навчання як нову модель підготовки перекладачів, яка враховує рівень цифрової грамотності студента, його професійні потреби та реалії ринку [6]. T. Yu у дослідженні, базованому на рекомендаціях

ЮНЕСКО щодо компетентностей ШІ, пропонує структурувати цифрову підготовку майбутніх перекладачів навколо таких принципів, як прозорість, безпека, людяність і відповідальність [7].

В українському науковому дискурсі тематика ШІ в перекладі ще не набула системного розгляду. Є окремі праці, що аналізують можливості автоматизованих перекладацьких систем, однак питання етики, конфіденційності, авторського права, педагогічних стратегій і оновлення змісту програм лишаються слабо опрацьованими. Більшість викладачів перекладу у ЗВО не мають чітко сформованих стратегій роботи з ШІ та часто сприймають його як загрозу, а не як ресурс.

Таким чином, невирішеними залишаються такі аспекти (перелік не є вичерпним):

- розроблення чітких педагогічних моделей підготовки перекладача до роботи з ШІ;
- системна інтеграція етичних і правових модулів у перекладацькі програми;
- формування критичного ставлення до результатів автоматизованого перекладу;
- механізми захисту конфіденційної інформації у хмарних платформах;
- відповідальність перекладача за наслідки використання ШІ в критичних сферах (медицина, право, державне управління).

Традиційне розуміння перекладацької компетентності, що охоплює мовну, текстову, культурну та тематичну обізнаність, у цифрову добу виявляється недостатнім для ефективної професійної діяльності. У зв'язку з упровадженням штучного інтелекту до сфери перекладу виникає потреба у її доповненні новими компонентами. Насамперед йдеться про цифрову грамотність, яка охоплює не лише вміння користуватись автоматизованими перекладацькими системами (CAT-засобами), а й розуміння принципів їхньої роботи, логіки алгоритмів, форматів даних, особливостей редагування машинного перекладу [2; 5, р. 7–10].

Окремо варто підкреслити важливість формування етичної та правової обізнаності. Перекладач майбутнього мусить усвідомлювати ризики, пов'язані з порушенням авторських прав при використанні ШІ, з алгоритмічною упередженістю, з передачею конфіденційної інформації на зовнішні сервери. Знання основ законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також вміння ухвалювати рішення в етично неоднозначних ситуаціях є невід'ємною частиною професійної зрілості [7, р. 203–204; 3, р. 533–536].

Водночас не менш важливою є так звана метакомпетенція критичного мислення — здатність розпізнавати потенційні хиби автоматизованих систем, розуміти межі їхнього застосування, оцінювати стилістичну і культурну релевантність результатів перекладу [5, р. 99; 6]. Актуальні європейські освітні документи, зокрема ЕМТ Competence Framework (2022), наголошують на необхідності інтегрувати ці елементи до навчального процесу. Передбачається, що сучасний перекладач повинен не тільки користуватися ШІ-інструментами, а й усвідомлювати їхні обмеження, ризики та відповідальність, що виникає внаслідок їхнього застосування [2].

Крім того, дослідники вказують на те, що в умовах гібридної перекладацької практики особливого значення набуває компетенція постредагування. Автоматизований переклад не забезпечує дотримання контекстуального значення лексем, не гарантує цілісності перекладеного тексту та не враховує під час здійснення перекладацьких операцій стилістичних особливостей тексту, а від того й стилістично зумовлених значень слів [1, с. 313]. Йдеться не лише про технічне вдосконалення автоматично згенерованого тексту, а й про глибоку філологічну та стилістичну роботу: повернення образності, жанрової відповідності, конотативного навантаження, яке машина не здатна відтворити [4, р. 152–155].

Відтак особливої уваги заслуговує переосмислення структури перекла-

дацької освіти. У межах бакалаврських і магістерських програм доцільно оновити зміст навчальних дисциплін та їхню організацію. Поряд із традиційними курсами з теорії і практики перекладу, стилістики, лексикології, до навчальних планів мають бути включені дисципліни, присвячені машинному перекладу, постредагуванню, локалізації цифрового контенту, а також етиці професійної діяльності у цифровому середовищі.

Нагальною є потреба в запровадженні міждисциплінарних модулів, які об'єднують елементи цифрової гуманітаристики, права, інформаційних технологій. Такий підхід дозволяє сформуванню у студента не лише практичні навички, а й світоглядні орієнтири, необхідні для відповідального використання ШІ у перекладацькій практиці [6]. Варто зазначити, що подібні ініціативи вже починають впроваджуватися в окремих українських закладах вищої освіти. Так, деякі освітні програми за спеціальністю В11 «Філологія» передбачають курси з комп'ютерно-орієнтованого перекладу, роботу з термінологічними базами, елементи цифрової безпеки (див. вже згадані вище проекти освітніх програм ХГУ НУА, ХНУ імені В.Н. Каразіна та ін.). Проте такі приклади є поодинокими, і досі не існує системної інтеграції ШІ-компетентностей у перекладацьку освіту в національному масштабі.

У зв'язку з цим ефективним може стати впровадження симуляційних завдань, у межах яких студенти самостійно перекладають текст, а потім порівнюють результат із автоматизованим варіантом і здійснюють постредагування, аргументуючи свої рішення [3]. Така форма роботи не тільки розвиває філологічну інтуїцію, а й навчає студентів відповідально ставитися до технології як до інструменту, а не як до повноцінного суб'єкта професійної діяльності. Важливою є також співпраця з ІТ-фахівцями, які можуть допомогти майбутнім перекладачам зрозуміти принципи функціонування мовних моделей, механізми генерації тексту та фактори, що

впливають на якість результату. Усе це сприяє формуванню перекладача нового типу — не просто посередника між мовами, а медіатора між людською культурою і цифровим контекстом.

У добу стрімкого розвитку штучного інтелекту перекладацька професія зазнає сутнісної трансформації. Відбувається зміщення акценту з традиційного розуміння перекладу як мовного ремесла до міждисциплінарної діяльності, що вимагає поєднання філологічної майстерності, технічної обізнаності, етичної чутливості та критичного мислення. Перекладач перестає бути лише передавачем змісту, він стає інтерпретатором, посередником між людською інтенцією й машинним продуктом, редактором і куратором змісту, створеного автоматизованими засобами. Це зумовлює потребу у формуванні нового комплексу компетенцій, які охоплюють не лише мовні й текстові вміння, а й здатність працювати в умовах цифрового середовища, дотримуючись принципів етики, відповідальності й конфіденційності [2; 7].

Гучасні міжнародні рамки перекладацької компетентності вже реагують на ці виклики [2; 7]. Проте в українському академічному просторі спостерігається лише фрагментарне впровадження відповідних підходів. Досі переважають класичні моделі підготовки, що зосереджені на мовних аспектах і недостатньо охоплюють питання етики цифрової взаємодії, юридичної грамотності та постредагування, відсутня цілісна державна стратегія адаптації освітніх програм до нової реальності.

На цьому тлі постає завдання не лише перегляду навчального змісту, а й оновлення педагогічної парадигми. Сучасна парадигма підготовки кваліфікованого перекладача повинна бути комплексною та враховувати широкий спектр знань, умінь і навичок, які потрібні перекладачу. До того ж проєкція в підготовці має йти не стільки на часовий ракурс теперішнього часу, як майбутнього [1, с. 308].

Важливо не просто навчити користуватись ШІ, а й сформуванню у студентів

ставлення до нього як до інструменту, що вимагає етичної рефлексії. З огляду на це, особливо перспективними є симуляційні формати навчання, кейс-аналізи, міждисциплінарні модулі, інтеграція юридичних і технічних знань у філологічну освіту.

Подальші дослідження у цьому напрямку мають бути зосереджені на розробленні детального стандарту цифрової перекладацької компетентності для українського контексту, порівняльному аналізу впровадження ШІ-компетентностей у ЗВО різних країн, а також на емпіричному вивченні ефективності тих чи інших педагогічних підходів у формуванні етично свідомого користувача ШІ серед студентів-перекладачів.

Лише системне поєднання філологічної традиції, цифрової інновації та етичної відповідальності здатне забезпечити підготовку перекладача, який не просто адаптується до нової реальності, а й здатен формувати її на основі гуманістичних і професійних цінностей.

Література

1. Хмелівська С.І., Холод І.В., Лемик І.М. Інноваційні технології навчання майбутніх перекладачів // *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 4(22). С. 305–317. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4\(22\)-305-317](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4(22)-305-317) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3742>

2. *European Master's in Translation Competence Framework*. Brussels : European Commission. 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications>.

3. *Li B.* Ethical Issues for Literary Translation in the Era of Artificial Intelligence // *Babel*. 2023. 69(4). P. 529–545. DOI: <https://doi.org/10.1075/babel.00334.li> [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/babel.00334.li>

4. *Prieto Ramos F.* Revisiting translator competence in the age of artificial intelligence: the case of legal and institutional translation // *The Interpreter and Translator Trainer*. 2024. Vol. 18, No. 2. P. 148–173. DOI: <https://doi.org/10.1080/1750399X.2024.2344942>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1750399X.2024.2344942>

5. *Ramírez-Polo L., Vargas-Sierra C.* Translation Technology and Ethical Competence: An Analysis and Proposal for Translators' Training // *Languages*. 2023. Vol. 8, No. 2. P. 93–114. DOI: <https://doi.org/10.3390/languages8020093>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2226-471X/8/2/93>

6. *Tian X.* Personalized translator training in the era of digital intelligence: Opportunities, challenges, and prospects // *Heliyon*. 2024. Vol. 10, No. 20. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39354>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(24\)15385-6?returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(24)15385-6?returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com)

7. *Yu T.* Enhancing MTI translation competence in the era of AI: Based on UNESCO's AI Competency Framework for Students // *Cultural and Religious Studies*. 2025. Vol. 13, No. 4. P. 201–208. DOI: <https://doi.org/10.17265/2328-2177/2025.04.007>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.davidpublisher.com/index.php/Home/Article/index?id=52259.html>

10.06.2025

Відомості про авторів:

Змійова Ірина Володимирівна — кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри германо-романської філології та перекладу; Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»; Харків, Україна; e-mail: i.zmiyova@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0281-7183>

Паненко Інна Олексіївна — старший викладач кафедри германо-романської філології та перекладу; Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»; Харків, Україна; e-mail: innapanenko2020work@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8326-9555>

Панченко Дмитро Ігорович — кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та математики; Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»; Харків, Україна; e-mail: ranchenko.di2013@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-833X>